

-Het plan voor het onplanbare-

Een dialoog tussen de Top en de Bottom als hoeksteen van een duurzame leefomgeving in probleemwijken.

Caspar Noijons c.j.noijons-1@student.tudelft.nl

Vak BK-Mi-143-10:

Sociaal-Duurzame Wijk: Transitie strategieën voor Probleemwijken
29-10-10

Banksy, "As far as I can tell the only thing worth looking at in most museums of art is all the schoolgirls on daytrips with the art departments." 31-08-2009

Available at: <http://willgregory.wordpress.com/2009/08/> [Accessed: 26-10-10].

1. Abstract:

In deze paper zijn we opzoek naar manier om een fysieke, sociale en bestuurlijke duurzame leefomgeving te creëren in probleemwijken. Een literatuurstudie leidt ons naar verschillende voorstellen die gedaan zijn en projecten die trachten dit te bereiken. Als uitgangspunt hebben we genomen dat de key om dit te bereiken in een combinatie van Top-Down en Bottom-Up benadering ligt. Uiteindelijk zullen we oplossingsrichtingen zoeken in de drie leefvelden met de begrippen Urban acupuncture, Trajectontwikkeling en Transitie management.

2. Keywords:

trajectontwikkeling, buttom-up planning, top-down planning, urban acupuncture, transitie management, creative niches, probleemwijken, gentrification, citybranding, disneyficatie.

3. Inleiding:

In projectontwikkeling zien we dat zowel de traditionele Top-Down als Bottum-Up management niet in staat zijn te zorgen voor een duurzame leefomgeving in probleemwijken. In het kader “Sociaal-Duurzame Wijk: Transitie strategieën voor Probleemwijken” stellen wij dan ook “Een dialoog tussen de Top en de Bottom als hoeksteen van een duurzame leefomgeving in probleemwijken”.

Top-down is het uitwerken van een plan in de vorm van een geavanceerde render. Dit ideaalbeeld is gevormd door planners volgens een hype van korte duur. Kritiek op deze aanpak is dat er gebruik wordt gemaakt van een standaard formule: een stempel. Deze stempel is naast een tijdelijke hype ook nog eens vaak in de verkeerde context gebruikt.

Bottom-up verzet zich tegen de hype en de stempel. Kernbegrippen zijn hier: Bewonersinitiatieven, creatieve ondernemers, informeel grondgebruik en innovatie.

Richard Florida heeft als eerst een brug proberen te bouwen tussen de planners en de creatieve ondernemers. Hij zag potentie in de innovatie dat informeel grondgebruik met zich meeneemt (2002). Zijn concept van de creatieve stad is massaal overgenomen. Uiteindelijk heeft deze brug geleid tot city-marketing op bestuurlijk vlak (Boonstra 2006) en de disneyficatie van de stad in het fysieke milieu (Ghirardo 1996). Deze benadering is dus ook gebruikt als stempel en als hype. Het kernbegrip brug is hier verdwenen. Op sociaal niveau heeft de “brug” zich vertaald in de vorm van gentrification. Dit wordt ook als stempel gebruikt en doet tegenwoordig meer denken aan een poetsmiddelreklame: ‘Quick and Brite’ (Oosterling 2008).

Top down denkt in plannen en beleid terwijl de Bottom-Up als karakteristiek heeft dat het impulsief en oncontroleerbaar is. De relatie is tegenstrijdig: Hoe maken we een plan voor het onplanbare? Er een brug gebouwd moet worden tussen Top en Down in de drie leefvelden Fysiek, Bestuurlijk en Sociaal. In deze paper proberen wij dit met de volgende “hoekstenen” : transitie management (Loorbach 2007), stedelijke acupuncture (Lerner 2003) en trajectontwikkeling (Oosterling 2008).

4. Bottom-Up aanpak als alternatief van Top-Down in Projectontwikkeling

De Klassieke Top-Down benadering komt voort uit het relatief nieuwe vakgebied projectmanagement en is gericht op efficiëntie en rendement voor grote woningbouwcorporaties. Dit neemt een aantal risico's met zich mee die niet wenselijk zijn voor de "duurzame leefomgeving": Geavanceerde renders schetsen een nieuw beeld voor de wijk op ongeveer dezelfde wijze waarop een plastisch chirurg een facelift schetst, een total make-over: van het karakteristieke oude gezicht is niets terug te zien. De stedelijke werkelijkheid wordt virtueel en glanzend voorgesteld (Versteeg en Hajer 2006). Deze renders zijn gebaseerd op een tijdelijke "hype" eerder dan afgestemd op de vraag van de bewoners.

Bottom-up initiatieven zijn van binnen een gemeenschap afkomstig en hebben ten doel het verbeteren van fysieke, economische en sociale omstandigheden van dezelfde gemeenschappelijke leefomgeving (Houterman, R. & Hulsbergen, 2005). Dit informele grondgebruik als respons op de Top-Down benadering is in Nederland op grote schaal te zien in de krakerbeweging die begon in de jaren 1970. Een voorbeeld hiervan is het dorpje Ruigoord dat zich tussen Amsterdam en Haarlem bevindt. Het dorp is in zijn totaliteit gekraakt uit initiatief van een groep kunstenaars en dus zonder sturing vanuit de gemeente (Boonstra 2007). "Het bijzondere van Ruigoord is juist dat het zich heeft gehandhaafd als een kosmopolitische enclave, zonder zich te bedienen van de trucages der public relations of overheidshype". (H.J.A. Hofland,). Deze groep kunstenaars organiseren na 30 jaar nog jaarlijks festivals en evenementen. Ruigoord heeft dan altijd als doel gehad zelfvoorzienend te blijven en nooit "toe te geven aan de overheidshype".

Hoewel de bottom-up benadering zich vaak keert tegen de bureaucratie van de overheid haar regulering en wetgeving stelt Richard Florida dat dit informeel grondgebruik ook heel kansrijk kan zijn voor lokale economische groei als beide partijen bereid zijn samen te werken (2002). Een goed voorbeeld hiervan is het NDSM-terrein in Amsterdam noord: Eind 1999 diende een groep kunstenaars, theatermakers, skaters en architecten onder de naam Kinetisch Noord bij het stadsdeel Amsterdam-Noord een plan in voor de herontwikkeling van de voormalige scheepswerf. In juni 2002 presenteerde Kinetisch Noord haar Plan van Aanpak voor de ontwikkeling van de NDSM-werf tot grootste broedplaats van Nederland. Inmiddels

huisvest de verlaten scheepswerf bedrijven als MTV, skatepark Amsterdam, kraanspoor, horecagelegenheden als de ij kantine en de pannenkoekenboot, maar ook reclamebureau lemez, architecten Heren 5, IDTV, en grote zomer Festivals als VOLLT en Valtifest (Maas en van Schendelen 2003). Veel verlaten industrieterreinen kennen tegenwoordig een nieuw leven door dit concept. De ruige industriële look en ideale ligging aan het water maakt het uiterst geschikt voor vestiging van creatieve industrieën die op hun beurt andere bedrijvigheid aantrekken. Hoewel dit tegenwoordig niet perse alleen maar bottom-up gebeurt is het toch een mooi voorbeeld van een manier waarop informele initiatieven nieuwe mening en gebruik hebben gegeven aan een type gebouw wat door de overheid als verouderd was beschouwd.

De waarde van bewonersparticipatie heeft zich uitgebreid en is naast fysieke bottom-up ook toe te passen op het sociale schaalniveau van project-ontwikkeling. Voor deze case gaan we naar Lanxmeer in de gemeente Culemborg. Hier heeft Marleen Kaptein zonder enig ervaring in de bouwwereld het initiatief genomen samen met geïnteresseerde een "zelfvoorzienende wijk" te bouwen dat op zowel sociaal, economisch en ecologisch niveau duurzaam zou zijn. De bottom-up benadering betreft de aanstaande bewoners in alle aspecten van de conceptie van het project: het meewerken aan de planning, het ontwerp en de bouw hebben bijgedragen aan een algemeen bewustwording en een duurzame houding. Bewoners zijn samengekomen in een bewonersvereniging, die zorgt voor het onderhoud van het gebied. Ook op het gebied van energie, onderwijs en in een stedelijke ecologische boerderij is sprake van samenwerking tussen de bewoners (Sustainable Districts ADEME1). Uit een interview met een bewoner van de wijk krijgen we echter te horen dat dit duurzame paradijs een prijskaartje heeft. Het meewerken aan de plannen en de extra tijd dat deze integrale ontwerpbenadering met zich mee brengt is in zijn totaliteit bekostigd door de bewoners zelf. Dit gaat om een bedrag van +- 14.000 euro per "deelnemer" (Interview met P. Wienberg, 2009).

Bovendien is dit piloot project uiterst experimenteel en in zijn huidige vorm absoluut niet toepasbaar voor probleemwijken. Hoe kan bewonersparticipatie dan toegepast worden op een wijk zonder financiële middelen? Bovendien waren de bewoners van EVA-Lanxmeer voor een groot deel hoog opgeleiden en soms ook bekend in het vakgebied. Is het dan nog realistisch te denken dat een wijk dat zich karakteriseert door haar hoge percentage aan

schooluitval en werkloosheid mee kan (of moet) denken aan het ontwerpen en plannen van hun wijk?

Zowel de fysieke bottom-up met de herinrichting van het NDSM terrein als het sociale van het project E.V.A. Lanxmeer zijn vooruitstrevend en verkennen zich op relatief onbekend terrein. De projecten zijn gemaakt voor een zekere “elite” en hebben nagenoeg niks te maken met de vraagstukken waar probleemwijken mee worstelen. Toch zien we dat een poging is gedaan in de wijk Hoogvliet in Rotterdam. En om het plaatje compleet te maken ook nog eens op zowel sociaal als bestuurlijk vlak.

Hans Elemans licht toe: “Hoogvliet gaat voor kwaliteit. We verkopen geen woningen maar een idee. We proberen de bewoners te verleiden om mee te werken aan de opbouw van zichzelf. (...) Bewoners, corporaties, scholen, deelgemeente, welzijnsorganisaties politie en bedrijfsleven moeten samenwerken aan het leefbaar houden van Hoogvliet.” (Hazeu, Boonstra, Jager-Vreugdenhil, Winsemius, 2005). Dit klinkt natuurlijk als muziek in de oren. Onder het kopje “betrokkenheid bewoners” is te lezen dat bewoners op de hoogte gehouden worden via nieuwsbrieven en dat er een “informatiecentrum” is. De bewoners worden persoonlijk geïnformeerd als hun woning gesloopt wordt. Ook zijn er 5 bewonersraden verspreid over de wijk waar informatiebijeenkomsten worden gehouden. Daar zijn er 22 van geweest. De bewonersraad verwoordt en vertegenwoordigt dan de vragen van bewoners. Voor ouderen zijn er speciale praathuizen. “Hier kunnen ouderen hun hart luchten” maar er zijn ook “daadwerkelijk initiatieven genomen”: “Bewoners van een rijtje senioren woningen dat gesloopt zou worden kregen het idee samen in een woongroep gehuisvest te willen worden. Met dat plan gingen ze naar Woonbron Maasoevers, die hun plannen serieus nam”.

Hoe graag we ook willen geloven in het succes van dit project zoals naar voren komt uit deze stukken krijgen we de toch de indruk dat participeren hier synoniem is van informeren. Ook op bestuurlijk niveau beweert Hans Elmans dat er sprake is van hechte samenwerking. Er is een projectgroep opgericht met als trekkers de wethouder van Rotterdam en de voorzitter van de deelgemeente. “Het was niet meer Hoogvliet tegen de gemeente maar de deelgemeente in samenwerking met de stad”. De verbinding Top-Top is in ieder geval gewaarborgd. Opvallend is wel dat volgens interviews bewoners er heel tevreden mee bleken te zijn. Ook in de sluitende evaluatie zijn enkel succesfactoren gemeld.

Informele contacten, bewonersparticipatie functiemenging en bewonersinitiatieven lijken containerbegrippen te zijn geworden waar ten recht en ten onrecht gebruik van wordt gemaakt. Dit voorbeeld getuigd in zekere maten van een “pervertisering” van het begrip Bottom-Up. Het lijkt alsof het net als de Top-Down een nieuwe hype is geworden en is er dus in weze niets veranderd.

5. Mankementen van huidige Projectontwikkeling

Ook de creatieve stad van Florida kent in een zekere pervertisering. Het concept is massaal overgenomen in de nieuwe trend “City Branding”. Die idealen bepalen ook de wijze waarop het gebied geportretteerd wordt: voor zover er al aandacht is voor de geschiedenis of specificiteit van de bestaande omgeving, is dat slechts in termen van city marketing. Het erfgoed dat nieuwe groepen aan zal trekken. Belevingseconomie is hier een sleutelbegrip (Versteeg, Hajer, 2006). Om toerisme en bedrijvigheid aan te trekken kiest elke moderne stad tegenwoordig voor deze vorm van marketing waar de stad als een product wordt neergezet. Vaak zijn de creatieve instellingen die worden neergezet van formele aard en hebben de gemeenten het ontwikkelen van informeel grondgebruik niet eens in hun beleid staan (Boonstra 2006).

Het huidige huisvestingsbeleid doet denken aan een soort poetsmiddelreclame. ‘Quick & Brite’, oftewel ‘Snel & Schoon’ heet het middel dat in staat is om al uw vlekken zonder moeite te verwijderen. Zo lijkt er ook een soort standaard oplossing gevonden te zijn voor alle huisvestingsproblemen in Nederland: bouw huizen voor de midden- en hoge inkomens! Of het nu gaat om de nieuwe locaties aan de rand van de stad of de herstructurering van binnenstedelijke gebieden, bouw voor deze (boven) modale doelgroep en alle problemen zijn in een handomdraai verdwenen, snel en schoon! Dit meldt Henk Oosterling in zijn publieke onderzoek “Rotterdam Vakmanstad”. Opvallend genoeg lijkt dit verdacht veel op de “facelift” van Versteeg en Hajer dat als kritiek werd gebruikt voor Top-Down projectontwikkeling. Naast de overmatige toepassing van functiemenging kan de disneyficatie van de stad, als consequentie van vrijetijdseconomie zoals geïntroduceerd door Ghirardo ook gezien worden als een consequentie van de gepervertiseerde creatieve stad.

Bottom-up bouwen is duur en tijdrovend. In een college

van bouwprocesmanagement krijgen we te horen dat de rest van de faculteiten in Delft neerkijken op bouwkunde omdat wij niet in staat zijn problemen te voorkomen en projecten almaar budget overstijgen of de bouwtermijn niet halen. “Dat moet en kan anders”. Werkelijkheid is dat de stad moeilijk kwantificeerbaar is. Zodra men gaat denken in een “standaard formule” waar Oosterling het over had, een hype, gaat het mis. Zoals eerder is vermeld is de stad geen product dat geperfectioneerd kan worden in haar productie, marketing en ontwerp. De bebouwde omgeving is maatwerk.

We zien dat de twee moeilijk verenigbaar zijn. Ook bestuurskundig Bottom-Up blijkt in feite een dubieus begrip want beleid kan niet zonder eindbeeld. Zonder eindbeeld is er immers geen reden tot beleid: dan is de situatie blijkbaar goed genoeg zoals die is. Hierin schuilt een paradox, want informeel gebruik kan op zichzelf nooit het doel van een transformatie zijn. Als het van bovenaf gestuurd of gepland wordt dit soort gebruik immers ook formeel. Informeel gebruik floreert in het havengebied zolang intensieve controle ontbreekt en vele nicheruimtes aanwezig zijn (Boonstra 2006). Hier komt de tegenstrijdigheid terug: Wat is “het plan voor het onplanbare”? Naast duur en tijdrovend is bottom-up ook een ontzettend onzeker proces. Het is namelijk per definitie niet te sturen, of amper.

Wat blijft er dan nog over? Misschien is het project EVA-Lanxmeer dan de enige casus waar de aanpak, met bepaalde middelen, toch tot haar einddoel is gekomen. Echter is de werkelijkheid anders. Het project is weliswaar een voorbeeld geworden voor de duurzame stad en heeft haar voorbeeldfunctie zeker vervuld maar achter de deuren valt er heel wat af te dingen over de sociale duurzaamheid van het project. Op dit moment zijn er nog meerdere rechtszaken bezig dat bewoners tegen de gemeente Culemborg hebben aangespannen omdat er sprake zou zijn van inbreiding. Alle moeite die is gestopt in het verstrekken van goede informatie en het betrekken van de bewoners in het gehele proces heeft toch onduidelijkheden laten ontstaan over het woningcontingent. Geïnterviewde bewoners beweren dat er tegenstrijdige informatie is gediffuseerd terwijl de projectontwikkelaar Hein Struben beweert dat het afhangt van het terrein en dat bewoners speculeren over de inbreiding (Interview met Hein Struben 2009).

Dit laat zien dat zelfs projecten waar veel extra tijd en geld voor is neergezet niet tot een goed evenwicht komen als het gaat om Bottom-Up benadering.

6. Van Project naar Traject-ontwikkeling

Als het niet Bottom-Up kan en Top-Down bij voorbaat al was uitgesloten, wat blijft er dan nog over? We zien dat Ruigoord redelijk uniek is in de zin dat ze niks te maken wilt hebben met de overheidsinstellingen. De meeste Bottom-Up initiatieven zien toch dat samenwerking met de Gemeente niet alleen essentieel is maar ook zijn vruchten op kan leveren. Als we kijken naar het NDSM terrein of het project EVA-Lanxmeer dan zien we dat beide partijen met hun ideeën naar de gemeente zijn gestapt en dit inpasbaar was is hun beleid. Ook al is het op een formele manier gedaan, kregen de partijen toch “carte blanche”. De eerste stap was dus niet op het terrein zelf maar vanaf het begin heeft er overleg plaatsgevonden tussen beide partijen.

a. Trajectontwikkeling:

Veel projecten erkennen het belang van Top-Down. Vaak is het zelfs zo dat tussen de regels door, bij initiatieven die zich Bottom-Up noemen toch verkapt wordt dat het een “combinatie is tussen Bottom-Up en Top-Down” is. Het gaat niet meer om een strijd maar om een samenwerking. Dit is voor eerder genoemde redenen onvoorspelbaar en risicovol want: Hoe plan je het onplanbare? Een aspect dat hier in de buurt van komt is het mogelijk maken voor creatieve niches zich te vestigen. Het is dus een formeel kader bieden waarbinnen informeel gebruik mogelijk wordt gebruikt: “Er is wel een verbinding te maken tussen die grote voorzieningen en de bewonersinitiatieven, waarbij de grote voorzieningen als ijk- of knooppunten de andere initiatieven verbinden. Zo kunnen zich in de omgeving van NOW & WOW allerlei productkunstenaars vestigen die de creativiteit dan naar de wijk brengen.” (Oosterling, 2008). Filosoof Henk Oosterling doceert filosofie voor Mens en Cultuur aan de Faculteit Wijsbegeerte van de Erasmus Universiteit in Rotterdam. In de managementtoepassingen van zijn werk wordt vooral de nadruk gelegd op de relatie tussen media, mediators en management. Voor het project Pact op Zuid is Oosterling bezig met meerdere projecten waar vakmanschap als het ontwikkelen van individuele talenten centraal staat (Ambachtseconomie.nl). Het formele kader voor informeel gebruik is misschien wel het begrip dat het dichtsbij de buurt komt van “geplande impulsiviteit”. De door Boonstra genoemde nicheruimtes

en ontbreken van intensieve controle zijn essentieel voor het bevorderen van innovatie. Het is immers in de niches, de fysieke plek van het informele gebruik, dat de informele initiatieven kiemen en wellicht uitgroeien tot een bloeiend nieuw concept voor de stad van de 21e eeuw. Volgens Oosterling is het dus mogelijk dit te integreren in een plan als er vanaf het begin maar rekening wordt gehouden met een bepaalde onzekerheid. Een duidelijk gedefinieerd kader waarbinnen alles kan.

Oosterling gaat met de vakmanstad verder dan het aanbieden van niches. Hij stelt een radicaal procesverandering voor waar actief wordt geïnvesteerd in zowel sociaal als cultureel kapitaal: Informeel wonen, levert uiteindelijk meer waarde op voor de openbaarheid, omdat er sociaal en cultureel kapitaal wordt opgebouwd: alle ervaringen, verbindingen, kennis en kennis die een leed heeft opgedaan in zijn leven. In onze huidige ervaringseconomie wordt deze investering steeds belangrijker. Voor alle partijen bestaat een momentum voor deze investering. In de discussie over het consumentgericht bouwen en de fixatie op individuen zijn sociaal en cultureel kapitaal tot nu toe niet aan de orde gesteld. Zoals Versteeg en Hajer stellen in "De stad in de ogen kijken": Sturing zou niet moeten vertrekken vanuit uniforme eindbeelden, maar vanuit de lokale, reële, alledaagse werkelijkheid van een wijk; beleid op basis van ervaring. (2006). Deze ervaring impliceert de notie van een "volgtraject". Oosterling sluit hierop aan: Investeren in reflectiviteit en socia(bi)liteit betekend in feite investeren in trajecten. In tegenstelling tot de afgrond van een project is een traject een veld van open oriëntaties waarin de sociale cohesie voortdurend moet worden gegenereerd. Deze verandering is het beste te omschrijven in een verschuiving van projectontwikkeling naar trajectontwikkeling. Het doel is niet meer het afleveren van een product, maar het openen van wooncarrières voor groepen bewoners (Oosterling, Kaspori, 2003).

Naast het samenwerken tijdens de startfase heeft Oosterling het hier dus ook over een volgtraject dat meer inspeelt op het "beheer" van de woningvoorraad. Dit om te voorkomen dat er om de 30 jaar alles radicaal moet worden aangepakt volgens de nieuwe bouwhype van het moment.

b. Urban acupuncture:

Het gaat hier dus niet zozeer om een creatieve agenda die in een masterplan moet worden geïnjecteerd, als wel om de plaats specifieke betekenissen die in het planningsproces moeten worden gewaardeerd. Deze betekenissen worden snel eerder gezien als een belemmerende factor dan als een kans die benut moet worden. Hierdoor moet kennis in het planproces worden gebracht die helpt om zo gericht mogelijk te kunnen ingrijpen; herstructurering als acupunctuur in plaats van als facelift (Versteeg, Hajer, 2006).

Net als in Hoogvliet worden grote fysieke ingrepen als grootschalige sloop en het te pas en te onpas toepassen van functiemenging als de oplossing op alle problemen gezien. Oosterling kaartte eerder dit probleem aan met "Quick en Brite". Het begrip "Stedelijke acupunctuur" zoals geïntroduceerd door Jaime Lerner in zijn boek *Acupunctura urbana* (2003) staat juist voor kleine strategische ingrepen die als katalysator werken en een kettingreactie van grote stedelijke transformaties kunnen werken. Dit plan van is heeft al succes gevonden in verschillende projecten.

Als burgermeester van de stad Curitiba ontwikkelde Jaime Lerner een bussysteem dat dezelfde efficiëntie zou hebben als een metro. Nadat hij dit concept had toegepast op de verloederde stad maakte hij plannen voor thema parken die verspreid waren over strategische plekken over de stad. Binnen 3 jaar was de stad niet meer te herkennen. (Shieh, 2001). Het gaat met stedelijke acupunctuur, zoals het begrip zegt om het kanaliseren van energie tussen de verschillende strategische punten verspreid over de stad. Problemen zijn vaak resultaat van een sneeuwbaaleffect. Zo stelt Lerner. Als het probleem bij de kern wordt gepakt gaat de rest vanzelf en vermeldt dit grootse ingrepen. Zoals Lerner in een conferentie zei: "Haal twee nullen van je budget af, dan pas begin je te denken in creatieve oplossingen".

Het feit dat burgermeesters en ambtenaren maar 3-4 jaar de mogelijkheid hebben fysieke ingrepen te doen kan worden gezien als een werkelijke stok in het wiel voor "trajecten". Als een visie eenmaal is gevormd gebaseerd op ervaring en een opgebouwd moet de burgermeester of ambtenaar al weer plaats maken voor de wilde plannen van zijn opvolger. Dit lijkt de rede te zijn waarom beleidsmakers zo snel grijpen naar de bakstenen. Met de stedelijke acupunctuur wordt dit argument ontkracht. Het is wel degelijk mogelijk in 3 jaar een stad te transformeren.

c. Transitie management:

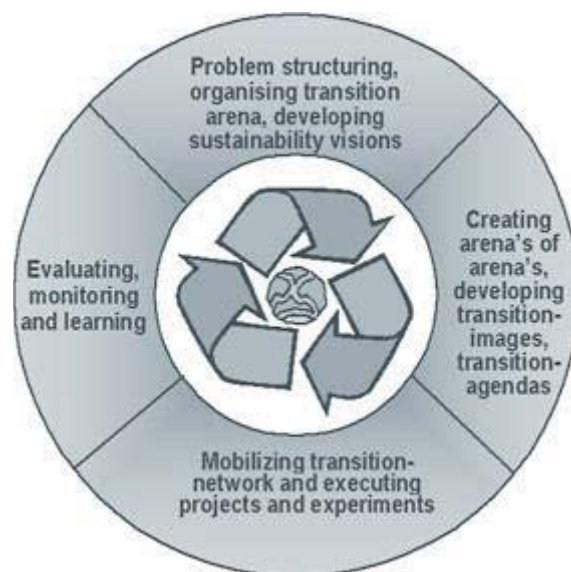
Stedelijke acupunctuur is doeltreffend, in plaats van jaren lang onder anesthesie in de operatiekamer te verblijven zijn enkele naaldjes genoeg. Veel Nederlandse stadswijken ondergaan wel deze ingrijpende transformaties. De blik is daarbij gericht op het gedroomde eindbeeld. Een render. Maar wat gebeurt er in de tussentijd? In de vele jaren tussen sloop en nieuwbouw groeien hele generaties op tussen dichtgetimmerde huizen; voorzieningen verdwijnen, sociale verbanden vallen uit elkaar. Daarbij kan de tussentijd ook een periode zijn met eigen kwaliteiten en potenties, een periode die vraagt om tijdelijke initiatieven die maatschappelijk en cultureel kapitaal toevoegen op een moment dat de vitaliteit van een wijk op alle fronten onder druk staat. Initiatieven die laten zien hoe het transformatie-proces ook het eindbeeld kan beïnvloeden. (Lindemann en Schutten, 2006).

De Tussentijd is in zekere zin precies de schakel die mist tussen mens en bestuur, Top-Down en Bottom-Up. Het sluit ook goed aan bij de “wooncarrieres” van Oosterling. De stad kan zich niet veroorloven constant voor een deel onder anesthesie te zijn. Dit heeft vooral grote consequenties voor sociale cohesie. Er wordt telkens maar “nieuw” gebouwd en het trage proces dat sociale cohesie heet moet dan helemaal opnieuw beginnen. Derk Loorbach stelt “Transitie management” voor om dit fenomeen tegen te gaan (2007). Zo blijkt verandering in de stedelijke omgeving geen lineair proces te zijn. Net als met urban acupuncture gaat het om impulsen. Er zijn lange perioden van relatieve stabiliteit die gevolgd worden van geleidelijke impulsen. Het is dus eigenlijk nog steeds een stappenplan (en geen lineair proces) maar de stappen zijn klein geleidelijk en doordacht.

Net als de Tussentijd biedt transitie management een Transitie Arena (TA) voor dat deze impulsen begeleid met minimale controle. Net als het “kader” van Oosterling is deze Arena een geplande niche. De Transitie Arena is verder uitgewerkt: het is niet een lege ruimte waar iedereen om een loze zondagmiddag kan gaan vingerverven maar een georganiseerd discussie platform waar Top en Down samen komen om te kijken naar de potentiële samenwerkingsmogelijkheden. Het werkveld kan worden gezien als een interactie tussen 3 schaalniveaus: Het landschap: sociale normen en waarden, maar ook gebouwen, Regimes: de bestaande structuren die in het landschap gesetteld zijn met haar regelgeving bureaucratie en belemmerende wetten, en uiteindelijk de creatieve

niches die zich binnen of buiten deze structuren bevinden. De Arena start als een niche maar zoekt steeds meer contact met de Regimes. Dit kan omdat belangrijke actoren van de regimes in deze Arena te vinden zijn. Ook aan de kant van de bottom is een select groepje actoren uit de wijk uitgenodigd om samen in een experimentele setting zonder bepaalde doelen te brainstormen. Het gaat erom dat nieuwe ideeën samenwerkingen en concepten kunnen opbloeien tot dat ze rijp genoeg zijn om uit de arena te stappen en zelf te functioneren. Het doel is het trigeren van zelforganiserend vermogen volgens een integraal ontwikkeld lange termijn doel. De Transitie Arena is er wel degelijk om bestaande structuren te ontmantelen en nieuwe verbanden te leggen tussen actoren en instellingen maar het gaat hier niet om een makeover. Het gaat om het benutten van nieuwe kansen en het kritisch beschouwen van verouderde structuren die niet meer voldoen aan de behoeften van de bewoners (Loorbach, 2007). Dit is de Hoeksteen waar het dialoog tussen Top en Bottom plaats kan vinden.

Zoals in het schema hieronder te vinden is is er sprake van een cyclische iteratief proces en niet meer het traditionele lineaire proces van beleid naar uitvoering. Het gaat om een constante herevaluatie en actie in impulsen. Deze korte termijn impulsen zijn kleine strategische ingrepen volgens een groter langere termijn beleid dat is opgezet in de Arena.

(Loorbach 2007).

7. Conclusie:

De eerste Bottom-Up initiatieven hebben zich bij voorbaat al “tegen” de traditionele Top-Down benadering van projectontwikkeling geplaatst. Deze initiatieven bleven vaak in hun kinderschoenen steken. Toen de waarde van deze initiatieven is ontdekt in “de creatieve stad” van Florida heeft het concept zich snel verspreid en is als maatstaf gebruikt voor het fysieke milieu, bestuurlijke aanpak en het sociale vlak in de vorm van bewonersparticipatie. maar zonder goed gedefinieerde uitwerking kantelde de initiatieven altijd aan een van de twee zelden. Dit hebben we gezien met E.V.A. Lanxmeer, Hoogvliet en de begrippen gentrification, citymarketing of de disneyficatie van de stad.

De rede waarom de samenwerking zo lastig is gebleken is omdat er een fundamentele tegenstrijdigheid ligt in de twee benaderingen: Hoe plan je het onplanbare? Uiteindelijk zien we dat een hoeksteen nodig is om de twee concepten samen overeind te kunnen houden. Deze hoeksteen heeft de vorm van een kader of transitiearena waar de discussie mogelijk wordt tussen bottom en top, top en bottom. Kleine strategische ingrepen nemen de plaats in van de voormalige total-makeovers zodat een lange termijn beleid in korte impulsen kan worden waar gemaakt. Dit bevordert sociale cohesie, bespaard geld en een constante evaluatie zorgt ervoor dat er doeltreffend ingespeeld kan worden op de openbare ruimte. Een beleid moet dus paradoxaal genoeg nooit worden gezien als een einddoel. Het is een streven dat continu moet worden aangepast en bijgesteld maar er is weldegelijk sprake van een eenheid en dat is het traject zelf. Er is sprake van een evolutie dat weliswaar met impulsen toch altijd een reactie is op de vorige stap.

8. Litteratuurlijst:

1. Ambachtseconomie. *Henk Oosterling*, Available at: http://www.ambachtseconomie.nl/view.cfm?page_id=19878, [Accessed: 16-11-10].
2. Banský, (2009). “As far as I can tell the only thing worth looking at in most museums of art is all the schoolgirls on daytrips with the art departments.” 31-08-2009, Available at: <http://willgregory.wordpress.com/2009/08/>, [Accessed: 26-10-10].
3. Boonstra, B., (2006). *In voor informeel*. Rooilijn nr.3, pp.135.
4. Florida, F., (2002). *The Rise of the Creative Class*, Why cities without gays and rockbands are losing the economic development race. Washington monthly, 17-08-2005. Available at: <http://www.washingtonmonthly.com/features/2001/0205/.florida.html>, [Accessed: 27-09-10].
5. Ghirardo, D., (1996). *Architecture after modernism*, World of Art, Thames & Hudson: Londen/ New York.
6. Hazeu C.A., N.G.J. Boonstra, M. Jager-Vreugdenhil, P. Winsemius, (2005). *Buurtinitiatieven en buurtbeleid in Nederland anno 2004*. Analyse van een veldonderzoek van 28 casussen. WWR, Pallas Publications: Amsterdam.

7. Hofland, H.J.A., *1e ruigoorrede*, Available at <http://www.ruigoord.nl/info/>, [Accessed: 27-10-10].
8. Houterman, R. & Hulsbergen, E.D., (2005). *Neighborhood initiatives: time for bottom up in Hulsbergen*, E.D., Klaasen, I.T. & Kriens, I. (eds), *Shifting sense: looking back in the future of spatial planning*, Techne Press: Amsterdam.
9. Kaspori, D., H. Oosterling, (2003). *Bewoningsin(ter)venties*, Een prospectus voor alternatieve woningbouw, The Maze Corporation: Rotterdam.
10. Lerner, J., (2003), *Acupuntura urbana*, Editora Record: Rio de Janeiro.
11. Loorbach, D., (2007). *Transition Management*, new mode of governance for sustainable development. International Books: Utrecht.
12. Maas, J., M.C. van Schendelen, (2003). *(V&B) Kinetisch Noord*, Available at: <http://www.noord.amsterdam.nl/smartsite.shtml?id=442>, [Accessed: 25-10-10].
13. Oosterling, H., (2008). *Rotterdam vakmanstad*, Publiek onderzoek 2006-2008. Available at: http://www.henkoosterling.nl/pdfs/VM_publi_binnenwerk2.pdf, [Accessed 27-09-10].
14. Selnes T.A., P. van der Wielen, (2008). *Tot elkaar veroordeeld?* Het belang van gebiedsprocessen voor de natuur. Werkdocument 105, Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu: Wageningen.
15. Shieh, L., (2001). *Urban Acupuncture as a strategy for Sao Paulo*. Bachelor of Architecture an Urbanism: University of Sao Paulo.
16. *Sustainable Districts* ADEME1, 9.EVA-Lanxmeer (Culembord-NL) Available at: http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:jOHZE-4X24IJ:www.energie-cities.org/IMG/pdf/Sustainable_Districts_ADEME1_EVA-Lanxmeer.pdf, [Accessed: 26-10-10].
17. Versteeg, W., M. Hajer, (2006). *De Stad in de ogen kijken*. Uit: S. Lindemann en I. Schutten (red.), *Stedelijke transformatie in de tussentijd*. SUN Trancity: Haarlem.